

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN CANLI TÜRLERİNE YÖNELİK DEĞER YÖNELİMLERİ

UNIVERSITY STUDENTS' VALUE ORIENTATIONS TOWARD LIVING SPECIES

Sevilay DERVİŞOĞLU *

ÖZET: Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin canlı türlerine yönelik değer yönelimleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu yirmi dört üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme yoluyla toplanmış ve Kellert'in değer yönelimi tipolojisi temel alınarak nitel içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda canlı türlerine yönelik baskın değer yönelimleri bakımından öğrenci profilleri ortaya çıkmıştır. Üniversite öğrencilerinin büyük bir bölümünde canlı türleriyle ilgili "insan merkezli çevreci" değer yöneliminin baskın olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: canlı türleri, biyolojik çeşitlilik, değer yönelimleri

ABSTRACT: This study determined value orientations of living species. The study group of the research consisted of twenty-four university students. Necessary data were accumulated through semi-structured interview method and examined through content analysis based on Kellert's value orientation typology. As a result of the research, student profiles emerged in terms of dominant value orientations for living species. It was established that an "anthropocentric environmentalist" value orientation predominates in most university students.

Keywords: living species, biodiversity, value orientations

1. GİRİŞ

Biyolojik çeşitliliğin kaybı 20. Yüzyılın başlarından itibaren giderek daha fazla gündeme gelmeye başlamış ve 1992 yılında yapılan "Birleşmiş Milletler çevre ve Kalkınma Konferansı" (UNCED, 1992) ile uluslar arası düzeyde ilgi çekmiştir. Bu konferansın çıktularından olan "Gündem 21" ve "Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi" (CBD, 1992) ile biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik uluslar arası düzeyde önlemler gündeme gelmiştir ve bunlar içerisinde "eğitim" temel bir strateji olarak görülmektedir. Biyolojik çeşitlilik eğitiminin temel amacı, bireyleri biyolojik çeşitliliğin önemi hakkında bilinçlendirmek ve onlara biyolojik çeşitliliği koruma sorumluluğu ve yeterliği kazandırmaktır (Mayer, 1996). Biyolojik çeşitliliğin korunmasında öncelikli bölge (Mittermeier et al. 2004) kapsamında olan Türkiye için biyolojik çeşitlilik eğitimi önemli bir konudur ve bu alanda temel araştırmalara ihtiyaç vardır.

Araştırmalar (Menzel & Bögeholz 2010; Dervişoğlu 2007) değerlerin gençlerin biyolojik çeşitliliği koruma eğilimlerinde önemli bir rol oynadığını göstermiştir. Değerler küçük yaşta yerleşir ve genellikle bireyin yaşamı boyunca değişmeden kalır (Schwartz, 1994). Farklı değer yönelimleri olan bireylerin çevreye yönelik tutum ve davranışlara eğilimleri de farklı olmaktadır. Değerler dolaylı olarak tutum ve inançlar aracılığıyla çevreci davranışlara etki etmektedir.

Çevresel değerler, özellikle doğayla ilişkili olan değerlerdir (Schultz, Shriver, Tabanico & Khazian, 2004) ve bireylerin doğaya önem verme nedenlerini temsil eder. Çevresel değerler çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır: Thompson ve Barton (1994) insan merkezli (*anthropocentric*) ve doğa merkezli (*ecocentric*) olmak üzere iki tür çevresel değer tanımlamıştır. Çevre merkezli değerler, doğanın öz değerinden ötürü korunması gerektiği inancını temsil eder. İnsan merkezli değerler ise, insanın refahına katkısı nedeniyle doğayı korumanın önemli olduğu inancını yansıtır.

Stern ve diğerleri (2000) Schwartz Değer Kuramı'nı (Schwartz, 1994) temel alarak çevreci davranışlara etki eden üç tür değer yönelimi tanımlamıştır: Sosyal-özgecil (diğer insanların refahı için

* Yard. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, sevilayd@hacettepe.edu.tr

kaygı), biyosferik (insan dışındaki türler ve biyosfer için kaygı) ve bencil (kendisi için kaygı). Bunlardan özellikle sosyal-özgecil ve biyosferik değerlerin çevre davranışlarına olumlu yönde etki ettiği rapor edilmiştir (Menzel & Bögeholz, 2010; Gutierrez Karp 1996; Stern, Dietz, Abel, Guagnano & Kalof 1999; Stern 2000; Schultz & Zelezny, 1998).

Çevresel değerleri ölçmeye yönelik en fazla kullanılan araçlardan birisi Yeni Ekolojik Paradigma'dır (Dunlap, Van Liere, Mertig & Jones, 2000). Yeni Ekolojik Paradigma, insan-doğa ilişkisine yönelik temel inançları ve çevre merkezli bir dünya görüşünü temsil etmektedir.

Yukarıda söz edilen değer yönelimleri çevreye yönelik genel düşüncelerle ilgili olmakla birlikte, Kellert (1996) doğaya yönelik daha spesifik düşünceleri temsil eden dokuz değer yönelimi tanımlamıştır. Kellert'in söz konusu değer tipolojisi temelde insanın yaban hayvanlarına ve biyolojik çeşitliliğe bakışı ile ilgilidir (Tab.1). Bir kişi genellikle baskın bir değer yönelimine sahip olmakla birlikte, öteki değer yönelimlerini yansıtan görüşler de ifade edebilir (Hunter & Brehm, 2004).

Tablo 1. Biyolojik Çeşitliliğe ve Yaban Hayatına Atfedilen Temel Değerler Tipolojisi (Kellert, 1996).

Faydacı: Doğanın nesnel ve maddi olarak kullanılması
Doğacı: Doğanın doğrudan deneyimle keşfi
Bilimsel-çevreci: Doğanın yapısı, işleyişi ve doğa içerisindeki ilişkilerin sistematik olarak araştırılması
Estetik: Doğanın fiziksel çekiciliği ve güzelliği
Sembolik: Doğanın düşünme ve konuşma için kullanılması
İnansıl: Doğanın farklı unsurlarına yönelik güçlü duygusal bağ ve sevgi
Etik: Doğaya yönelik manevi saygı ve ahlaki kaygı
Baskın: Doğa üzerinde egemenlik, baskınlık ve doğanın fiziksel kontrolü
Karşıt: Doğadan korku, nefret ve doğaya yabancılaşıma

Biyolojik çeşitlilik eğitiminin temel amaçlarından birisi de bireylerde yerel bitki ve hayvan türlerine verilen değer artırılmasıdır (Kellert, 1996). Bu araştırmanın amacı Türkiye'deki gençlerin canlı türlerine ve biyolojik çeşitliliğe yönelik hangi değer yönelimlerine sahip olduklarını belirlemektir. Araştırmanın sonuçlarının biyolojik çeşitlilik eğitimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Hacettepe Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmuştur. Öğrenciler rasgele seçilmiştir. Çalışma grubunda Türkiye'nin tüm bölgelerinden öğrenciler bulunmaktadır.

2.2. Verilerin Toplanması

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Veriler yarı-yapılandırılmış görüşme ile toplanmıştır. Her öğrenci ile görüşme ortalama 20 dakika sürmüştür. Görüşme formu araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Burada öğrencilere ilk olarak canlı türlerine atfettikleri değer yönelimlerini belirlemek amacıyla bitki ve hayvan türleriyle ilgili bazı ikilem durumları sunulmuş ve bu konudaki görüşleri sorulmuştur. Burada canlı türü olarak özellikle çekici bir görüntüsü veya insanlarla iletişimi olmayan böcekler konu edilmiştir (Hunter & Brehm, 2004). Devamında ise öğrencilere herhangi bir canlı türünün neslinin tükendiğini duyduğundaki duygu ve düşünceleri sorulmuş ve bunları gerekçelendirmeleri istenmiştir. Bunun yanında öğrencilere canlı türlerini koruma nedenleri sorulmuş ve bu sırada "her canlı türü korunmalı mıdır?" ve "kesinlikle yok olmasını istemediğiniz canlı türleri nelerdir" gibi derinleştirici sorular yöneltilmiştir. Görüşme sırasında öğrencilerin çeşitli canlı türlerine

(örn: Anadolu Parsı) tepkileri de araştırılmıştır. Görüşmenin sonunda ise öğrencilerden genel olarak biyolojik çeşitliliğin kendileri için nasıl bir önemi olduğunu açıklamaları istenmiştir.

2.3. Verilerin Değerlendirilmesi

Verilen değerlendirilmesinde yapılandırıcı içerik analizi (Mayring, 2000) uygulanmıştır. Yapılandırıcı içerik analizinin temel özelliği, veri materyalinin çok kontrollü ve sistematik bir biçimde analiz edilmesidir. Amaç materyali aşamalı olarak, teoriden yola çıkılarak geliştirilmiş kategori sitemleri aracılığıyla materyalden bir kesit elde etmek ya da materyali belirli kriterlere göre değerlendirmektir. Burada Kellert'in (1996) değer tipolojisinden yola çıkılarak kategoriler oluşturulmuş ve bu kategorilere göre veri materyali analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Öğrencilerde Canlı Türlerine Yönelik Değer Yönelimleri

Öğrencilerde canlı türlerine yönelik 11 değer yönelimi tespit edilmiştir. Kellert'in değer tipolojisindeki kategorilere ek olarak bu çalışmada "dinsel" değer yönelimi de tanımlanmıştır. Bu değer yöneliminde canlı türlerini koruma nedeni dini temellere dayanmaktadır. Genel olarak bakıldığında, en yaygın olanlar "çevreci", "faydacı" ve "insancıl" değer yönelimidir.

3.1.1. Çevreci

Öğrencilerde canlı türlerine yönelik en yaygın değer yönelimi çevreci değer yönelimi olarak bulunmuştur. Burada canlı türleri ekosistem içerisindeki ilişkiler, ekosistemin sürekliliğini sağlamadaki rolü bakımından önemli görülmektedir:

"Kesinlikle [her canlı türü korunmalı]. Şöyle bir döngü var zaten; Bu böcekle beslenen hayvanlar var. O böceği yiyen kuşla beslenen balıklar var. O balıkla beslenen başka bir populasyon var ve biz sürekli birinin azalmasının diğerinin azalmasına yol açacağını düşünmüyoruz" (Tuba).

Öğrencilerin büyük bir bölümünde çevreye yönelik kaygının temelinde insanla ilgili kaygı vardır:

"Özellikle mesela buzullardaki olaylar [hakkında] hissedebildiğim tek şey üzüntü. Bir de korku da var. Üzüntü neden çünkü hani yaşadığımız doğanın riske atılması benim yaşamı mı da etkileyecek. En basiti şuradaki ağacın gitmesi bizim oksijenimizin kesilmesi demektir hani" (Selen).

3.1.2. Faydacı

Faydacı değer yönelimi öğrencilerde yaygın olduğu belirlenen ikinci değer yönelimidir. Burada öğrenciler biyolojik çeşitliliğin doğrudan ya da dolaylı ekonomik değerinden söz etmişlerdir. Canlı türlerinin özellikle besin ve ilaç hammaddesi olarak kullanılmaları konu edilmiştir. Canlı türlerinin ticari değerine ise (örn: kürklerinin ya da derilerinin kullanılması) daha az değinilmiştir. Örneğin Pelin Türkiye'ye özgü Anadolu Parsı'nın önemini faydacı bakış açısı ile açıklamaktadır:

"Nasıl bir şey olduğunu bilmiyorum ama önemli. Türkiye'ye özgüyse bunun birçok katkısı olabilir bize turizm açısından, ekonomi açısından, başka insanların gelip bunu görme imkânları doğabilir. Hem ekonomi kalkınır hem o parsin da yine ülkemize olan faydası vardır yani bir şekilde bir işlerliği oluşturulabilir insanlar tarafından" (Pelin).

Faydacı değer yönelimi bağlamında canlı türlerinin ekosistem işlevlerinden de oldukça sık söz edilmiştir. Buna göre, canlı türleri ekosistemin sürekliliğini sağlamakta ve böylece dolaylı olarak insanlara faydalı olmaktadır.

3.1.3. İnsancıl

Canlı türlerine yönelik insancıl değer yöneliminin de öğrenciler arasında oldukça yaygın olduğu görülmüştür. İnsancıl değer yönelimli kişiler canlı türleriyle duygusal bağ, empati kurma ya da onlara

insani özellikler atfetme eğilimindedir. Öğrenciler bu bağlamda özellikle kedi, köpek gibi evcil hayvanlardan söz etmişler ve yaşamlarını paylaştıkları ya da sevimli buldukları hayvan türlerine değer verdiklerini ifade etmişlerdir:

“Ama [canlı türünün] duygusal olarak da benimle ilişkisi, bana ne kadar yakın olduğu, benim çevremde ne kadar bulunduğu. Bunlar önemli benim için” (Kuzey).

Benzer şekilde Murat da hayvanları koruma nedenlerini insancıl gerekçelerle açıklamaktadır:

“Üçüncüsü de yani bir kişi gelip de [sizi] evinizden, yurduzdan ettiği zaman siz ne hissederseniz hayvanların da aynısını hissettiğini düşünüyorum. Bu yüzden hayvanların korunması gerektiğini düşünüyorum”.

3.1.4. Etik

Öğrenciler canlı türlerini koruma nedenlerini etik gerekçelerle de açıklamışlardır. Burada canlı türlerinin -insana yararından bağımsız olarak- sadece canlı oldukları için korunmaları gerektiği ve tüm canlıların yaşam hakkı olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda Tuba canlı türlerinin hayatta kalma isteklerini bir şekilde gösterdiklerine dikkat çekmektedir:

“... atıyorum şu an buraya attığımız betonun bile altından çıkan çiçekler var yani. Hala direniyorlar bazı şeylere. Yani onlar bile yaşama böyle direnirken insanın bu kadar vazgeçmesi bazı şeylerden bana şey geliyor. Birazcık da mucizevi geliyor o yüzden bitkiler ve hayvanların yaşamadaki bu mücadeleleri ve yaşama tutkuları”.

Benzer şekilde Pelin ekonomik değeri nedeniyle tehlikede olan akbez geyik böceğinin korunması gerektiğini etik nedenlerle açıklamaktadır:

“Dünyanın sadece bizim için [...], sadece insanlar için var olmadığını [...], onların [böceğin] da yaşayıp kendilerini ifade etmeleri için onlara bir fırsat verilmesi gerektiğini anlatırdım herhalde”..

Etik değer yönelimi bağlamında, gelecek nesillerin hakları da canlı türlerini koruma nedeni olarak gösterilmiştir:

“[O böcek türünün neslinin devamı] önemli. Kesinlikle önemli. O da bir canlı. Nesli neden tükenir? Nesli tükenen bir sürü hayvan var. Sonuçta ben onları görmeyi çok isterdim. Belki yarın bir gün yeni nesil de onları görmeyi çok isteyecek. O yüzden tükenmesini istemezdim yani” (Seda).

3.1.5. Dinsel

Öğrencilerin küçük bir bölümü canlı türlerini koruma nedenlerini dinsel gerekçelerle açıklamışlardır. Bu bağlamda özellikle tanrı tarafından yaratılmış olmaları canlı türlerinin değerli olması ve korunması için yeterli bir neden olarak görülmektedir:

“Sonra dini boyutu var için. Dinimiz de bu konuda kesinlikle [canlıyı] öldürmeye karşı. Doğayı yok etmeye karşı. Onu biliyoruz” (Arda).

“[Canlı türlerini değerli yapan] yaratılmış olmaları. Yani ne bileyim hani ben inançlı bir insanım mesela onun yaratılmış olması bir özellik katıyor ona yani. İnsanın yaptığı aslında cahillikten gelen bir şey yani. Bizim göremediğimiz şeyler var, basıyoruz [böceğin] üstüne gidiyor[uz] mesela yani. Atıyorum bir böcekten örnek veriyorum, aslında hepsine saygı duyulması gereken en [temel] nokta bu yani. [Böcek] bize tiksinti veriyor ama sadece bana tiksinti verdi diye aslında o da öldürülmemeli yani hani ondan taraftar değilim. (Pınar).

3.1.6. Doğacı

Doğacı değer yönelimi de öğrencilerde yaygın olarak bulunmuştur. Burada canlı türleri ve biyolojik çeşitliliğin dinlenme, boş zaman etkinlikleri gibi rekreasyon hizmetlerinden dolayı değerli olduğu inancı söz konusudur. Öğrenciler özellikle doğada zaman geçirme ve doğanın tadını çıkarmayı (örn: kuş seslerini dinleme) biyolojik çeşitliliğe değer verme gerekçesi olarak göstermişlerdir:

“Az önce de söylediğim gibi hepsinin yeri farklı aslında, bir kuşun orada mırıldanması bana ayrı zevk veriyor, aynı şekilde bir kurbağanın ses çıkartması. Hepsinin [tüm canlıların] aslında herkeste yerinin ayrı olduğunu düşünüyorum” (Yeşim).

3.1.7. Karşıt

Olumsuz bir çevresel değer yönelimi olan karşıtlık da çok yaygın olmamakla birlikte üniversite öğrencilerinin bir kısmında tespit edilmiştir. Burada canlı türlerine yönelik korku, nefret, tikslenme gibi olumsuz duygular söz konusudur. Öğrencilerde özellikle sürüngenlere yönelik olumsuz duygular tespit edilmiştir. Örneğin Ceren böcek türüne yönelik çevreci değer yöneliminin yanı sıra olumsuz bakış açısına da sahiptir:

“Ben aslında böceklerden tiksinen bir insanım ama bilmiyorum işte eğer doğaya katkısı varsa benim için de tabi ki önemli olacaktır. Ama böceklerden nefret ederim”.

3.1.8. Estetik

Öğrencilerin bir kısmı canlı türleri ve biyolojik çeşitliliği estetik bakış açısı ile değerlendirmiştir. Dış görünüşlerinin güzel olması ya da doğayı güzelleştirmeleri canlı türlerine ve biyolojik çeşitliliğe değer verme gerekçesi olarak gösterilmiştir:

“Görselliği falan hayvanların ölmesini istemezdim doğada kelebekler gibi” (Mert).

“Bitki çeşitliliği [önemli] yani görsellik açısından bakarsak yine pek çok renkte, büyüklükte çiçek var” (Kübra).

3.1.9. Bilimsel

Öğrencilerde canlı türlerinin biyolojik yapısına, yaşama biçimlerine v.s. ilgi de tespit edilmekle birlikte, bu değer yönelimi yaygın değildir. Öğrenciler özellikle hayvan türlerine ilgi duydukları ifade etmişlerdir. Bitki ya da diğer canlı türlerinden ise bu bağlamda söz edilmemiştir.

“Balıklar. Balıklar da mesela bana çok gizemli hayvanlar gibi geliyor [...] çünkü suyu da çok seviyorum ben ve onların [...] deniz ortamındaki yaşayışları her zaman çok ilgimi çekmiştir. Öyle yani. Sonra kuşlar. Çünkü bana hep farklı bir yaşam katmanı gibi görünüyor [...]” (Tuba).

3.1.10. Sembolik

Öğrenciler canlı türlerini duyguları, kültürü v.s. simgelemesi bakımından da önemli bulduklarını ifade etmişlerdir. Örneğin İrem ekonomik değerinden dolayı aşırı toplanan geyik böceğinin önemini şu şekilde açıklamaktadır:

“[Böceğin önemini] anlatırdım, yani [o böcek] oranın yöresel bir şey[i] olur, bir yerde kullanılır, mesela bir motif olur yani o da güzellik derdim”.

Bu bağlamda, Tuba da canlı türlerinin duyguları temsil etme işlevine değinmektedir:

“Onun dışında mesela uğur böceklerini, ona yüklediğimiz anlamlar[ı] seviyorum”.

3.1.11. Baskın

Öğrencilerin küçük bir kısmında insan çıkarlarının öncelikli ve insanın daha üstün olduğu inancını yansıtan ifadeler de tespit edilmiştir. Örneğin Aysun, tehlike altına girmiş bir bitki türünün ticari amaçlarla aşırı toplanması konusunda insan çıkarını önde tutan bir bakış açısı sergilemektedir:

“Sonuçta ekonomik bakımdan düşük bir toplum. [Bitkiyi toplayanlar] bence doğru olanı yapıyorlar. Olması gereken o. Sonuçta başka bitkiler de vardır mutlaka doğada onun yerini tutabilecek. İnsan varlığı daha önemli”.

3.2. Baskın Değer Yönelimleri Bakımından Öğrenci Profilleri

Canlı türlerine yönelik değer yönelimleri açısından öğrenciler bireysel olarak da incelenmiştir. Öğrencilerde aynı anda farklı değer yönelimlerini yansıtan ifadeler bulunmakla birlikte, genellikle bir ya da iki değer yöneliminin baskın olduğu görülmüştür. Birey içi yapılan analiz sonucunda, canlı türlerine yönelik baskın değer yönelimleri bakımından dört farklı öğrenci profili ortaya çıkmıştır.

3.2.1. İnsan Merkezli Çevreci

Öğrencilerin çoğunluğunda canlı türlerine yönelik çevreci değer yöneliminin baskın olduğu belirlenmiştir. Bu öğrencilerin canlı türlerini koruma ya da önem verme gerekçeleri büyük oranda çevre merkezli olmakla birlikte, faydacı değer yönelimi de belirgin bir biçimde hissedilmektedir. Buna göre canlı türleri ekosistemdeki dengenin korunması ve dolayısıyla da insan yaşamının devamı bakımından önemlidir. Öğrenciler, tüm canlı türlerinin ekosistem içerisinde bir görevi olduğuna inanmaktadır.

Örneğin Mert ilk olarak çevreci bir bakış açısıyla böcek türünün ekosistemdeki dengenin korunması bakımından önemine değinmektedir:

“Tam bir empati kuramam da şuradan baktığım an, ben kesinlikle [o böceğin] neslinin tükenmesine razı olmam. Yani doğal çeşitlilik bozulmamalı“ .

Bu düşüncesinin nedeni sorulduğunda ise bunun daha çok insana yararıyla ilgili olduğu görülmektedir:

“Doğaya zarar verdiğin zaman ne olur. Kitaplarda okuduk bunları ama yani insanlar yaşamın kalitesini düşürürler. Benim en çok önem verdiğim o.” (Mert).

Mert görüşmenin devamında da istikrarlı bir biçimde insan merkezli çevreci gerekçeler ifade etmektedir:

“[Canlı türlerinin yok olduğunu duyduğumda] üzülüyorum, gerçekten üzülüyorum. Ya doğa çok değerli çünkü doğayı kaybettiğimiz zaman yaşam kalitemiz ciddi mana da düşüyor. Ben bunu kaybetmek istemiyorum”.

İnsan merkezli çevreci değer yönelimi baskın olan Kübra da canlı türlerinin önemini açıklarken ekosistem içerisindeki rolünü gerekçe göstermekle birlikte, düşüncesinin temelinde insana yönelik kaygı olduğu anlaşılmaktadır:

“[Bu böcek türünün neslinin devamı] tabi ki de önemli. Yani çünkü dünyada en küçük bir canlının bile bir görevi var ve bu görevi yerine getiremezse dünyanın -sonuçta her şey döngüyle oluyor- döngü bozulur ve bu da her şeyi etkiler. Bizim yaşamımızı bile etkileyebilecek bir şey olabilir yani. O yüzden değerli” .

Faydacılığın etkisindeki çevreci değer yönelimi görüşmenin devamında farklı bağlamlarda da ortaya çıkmaktadır. Örneğin Kübra Anadolu Parsı'nın öneminden söz ederken ekosistem içerisindeki rolünden söz etmektedir:

“[Anadolu Parsı] önemlidir tabi. Sonuçta ormanlarda da pek çok canlı birbiriyle bağlantılı. Anadolu Parsı'nın kendine özgü tabi ki şeyleri vardır hani şu an için bilemeyeceğim ama kendine özgü görevleri vardır”.

3.2.2. Faydacı

Bireysel inceleme sonucunda, iki öğrencide canlı türlerine yönelik faydacı değer yöneliminin baskın olduğu görülmüştür. Bu öğrencilerin gerekçelendirmeleri ağırlıklı bir biçimde canlı türlerinin ekonomik ve kullanım değeri ile ilgilidir ve insanın baskınlığını vurgulayan bir bakış açısını yansıtmaktadır. Örneğin Meltem böcek türünü koruma nedenini tamamen insana faydasına bağlamaktadır:

“Böceğin bir yararı yoksa bence bir koruma altına almamız gerekmediğini düşünüyorum” .

Meltem'in faydacı bakış açısını görüşmenin devamında da sürdürdüğü görülmektedir. Örneğin canlı türlerini koruma gerekçelerini şu şekilde sıralamaktadır:

“En başta büyük baş hayvanları korurdum. Sonra sürüngenler. Onlar genelde hani daha çok yılan olsun giyime, ayakkabıya, çanta tasarımlarına falan [katkı] yaptıkları için hani daha çok lüks yaşam onlara bağlı olduğu için herhalde [o türlerin] yaşamasını isterdim”.

Meltem canlı türlerini korumaya yönelik insancıl gerekçelerden söz ederken dahi faydacı bakış açısının etkisinde kaldığı görülmektedir:

“[...] bir de onları [tavşanları] da sevimli bulduğum [için yok olmasını istemem]. Sonuçta onlardan hiçbir şekilde yararlanılmıyor tabi ki tüyünden gene çanta ayakkabı veya bir şekilde kullanılıyor ama”.

“Hangi özellikteki canlılar [önemli]. Hiçbir fikrim yok genel olarak düşündüğüm için. Mesela balina, yunus türünün de [bize] bir yararı yok sonuçta ama onların da tükenmesine üzülürüm”.

3.2.3. Çevreci

Canlı türlerine yönelik baskın değer yönelimleri bakımından iki öğrenci çevre merkezli profile sahiptir. Bu öğrencilerde hem çevreci hem de etik değer yönelimleri baskın durumdadır. Burada canlı türlerinin ve biyolojik çeşitliliğin önemi, ekosistem içerisindeki ilişkiler ve doğanın korunması bakımından ele alınmaktadır. Bu öğrencilerde faydacı bakış açısını yansıtan ifadeler ise ya hiç yoktur ya da çok azdır ve çevreci gerekçelerin içerisinde yer almamaktadır. Yani “insan merkezli çevreci” bakış açısı söz konusu değildir. Bu kişiler canlı türlerini koruma nedenlerini yine insana yararından bağımsız olan etik gerekçelerle açıklamaktadır ve bu etik gerekçelendirmeler oldukça baskındır. Örneğin çevreci değer yönelimi baskın olan Esra, doğayı bir sistem olarak görmekte ve canlı türlerini de bu sistem içerisinde değerlendirmektedir:

“Her canlı türü [korunmalıdır]. Doğanın bir dengesi var yani bir zincir var. O halkalar önemli. Bir türü yok ettiğinizde tüm halka etkilenebiliyor, başka türlü sıkıntılar ortaya çıkabiliyor. O yüzden o halkanın korunması gerekiyor. O dengenin sağlanması gerekiyor. Neslinin bitmesini de uygun görmüyorum ama gereğinden fazla çoğalmasının da doğru olduğunu düşünmüyorum. Çünkü muhakkak bir denge içinde gitmesi gerekiyor. Ona ne diyorsunuz doğada? Bir şey zinciri ama”

Esra'nın çevreci bakış açısı görüşmenin devamında da pek çok kez ortaya çıkmıştır:

“Canlı türlerini değerli kılan unsurlar işte doğanın parçaları olmaları[dır]”

Esra insan merkezli bir bakış açısı olmadığını sözel olarak da ifade etmiştir:

“[Yok olmasına üzülürüm] canlı çünkü. Dediğim gibi [...] çok insan merkezli bir düşünce sistemim olmadığı için belki. Hepsini kapsıyor canlılık dediğimizde yani sadece insanlar (için?) Her şey insanlar için yaratıldığı düşüncesinden beslenmediğim için”.

Etik değer yönelimi de Esra'da görüşme boyunca belirgin bir biçimde hissedilmektedir:

“Çünkü biraz önceki söylediğim şeyi anlatıyor; seleksiyon olayını. Yani hayatta kalmak için mücadele etmiş türlerin ulaştıkları nokta şu anki durumlarını ifade ediyor. Mücadele etmiş bir türün yok olması yaşam savaşının kaybedilmesi anlamına geliyor. O yüzden [canlı türleri] yok olmasın”.

Esra Anadolu Parsı'nın kendisi için önemini açıklarken de etik gerekçeler sunmaya devam etmektedir:

“[Anadolu Parsı'nı] artık [şimdiki] nesillerin görmüyor olması, sadece bir zamanlar varmış demek bile bence kötü”.

3.2.4. Doğacı

Bir öğrencide doğacı, insancıl ve etik değer yönelimlerinin baskın olduğu belirlenmiştir. Bu öğrenci insanı doğayla bir bütün olarak görmektedir. Doğayla ve diğer canlı türleriyle iç içe yaşamak temel bir yaşam görüşü haline gelmiştir. Öğrencinin canlı türlerini koruma gerekçesi canlıların doğanın parçası olmalarıdır. Özellikle hayvanlarla iletişim ve canlı türlerine yönelik şefkat yoğun bir biçimde dile getirilmektedir. Faydacı ve çevreci değer yönelimiyle ilgili ifadeler ise çok azdır.

“Kesinlikle doğayla iç içe yaşam bir kere. Benden hariç canlıların ne kadar hakkı varsa benim de o kadar hakkım olduğuna inanırım Aynı toplum içerisinde nasıl kurallar varsa doğa

içerisinde de öyle kurallar olduğuna inanırım. Kesinlikle incitilmesini istemem bir canlımın”.

“[Canlıları] değerli yapan aramızdaki iletişim. Bir bağ kurabilmek sonuçta hani bir arkadaş gibi ihtiyaç” (Arda).

“Dediğim gibi doğayla aramda ciddi bir bağ var. Ayrı kalamam. İlla kaçmalıyım. Ne bileyim elim toprağa vurmali arada sırada. O toprağa dokunmalıyım yoksa yaşadığımı fark etmiyorum eğer sürekli şehir içinde kalırsam, şehirde iç içe yaşarsam insanlarla” (Arda).

4. TARTIŞMA

Araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin canlı türlerine yönelik farklı değer yönelimlerine sahip oldukları belirlenmiştir. Öğrencilerin büyük bir kısmında faydacı bakış açısının etkisinde olan bir çevreci değer yöneliminin baskın olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu gençlerde insan yararını merkeze alan bir çevreci bakış açısı söz konusudur. Benzer olarak Yörek, Şahin ve Aydın (2009) lise öğrencilerinin canlılara önem verme kriterlerinin canlıların doğaya faydası-zararı ile ilgili olduğunu, ancak bilinçaltında insan merkezli bir bakış açısının yattığını belirlemişlerdir. Taşkın (2009) da gençlerde çevreye yönelik tutumların genel olarak yüksek olduğunu, ancak bitki ve hayvanların insan yararı için kullanılması bağlamında daha çok insan merkezli bir bakış açısının hâkim olduğunu ifade etmiştir. Bazı durumlarda çevre ve insan çıkarları çatışabilmektedir: Ekolojik-sosyal ikilem (Hardin, 1968). Bu bağlamda, Dervişoğlu (2007) insan merkezli olan özgecil değerlerin biyolojik çeşitliliği korumaya yönelik bazı davranış türlerine (örn: tehlikedeki canlı türlerinden üretilen ilaçları satın almamak) olumsuz etki ettiğini belirlemiştir. Bu da insan merkezli bir çevreciliğin canlı türlerinin korunmasında engelleyici bir unsur olabileceğini düşündürmektedir.

Öğrencilerin faydacı değer yönelimleriyle ilgili ifadeleri incelendiğinde, daha çok canlı türünün besin ve ilaç hammaddesi olarak öneminden söz ettikleri dikkat çekmektedir. Canlı türlerinin azalmasına yol açan ticari unsurlara (örn: deri, kürk elde edilmesi) ise daha az değinilmiştir. Bu durum öğrencilerde çevreci değer yöneliminin baskın olmasıyla açıklanabilir.

Bu araştırmada öğrencilerin büyük bir bölümünde canlı türlerine yönelik etik düşünceleri yansıtan ifadeler bulunmakla birlikte, etik değer yönelimi baskın olan sadece üç öğrenci bulunmuştur. Etik düşüncelerin biyolojik çeşitliliği koruma eğiliminde önemli bir unsur olduğu kanıtlanmıştır (Tisdell & Wilson, 2006). Bu da etik konulara çevre eğitimi içerisinde daha fazla yer verilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Ancak Özdemir (2010) Türkiye’deki ilk ve ortaöğretim ders kitaplarında biyolojik çeşitliliğin ekonomik değerine ağırlık verildiğini, insan yararından bağımsız olan öz değerine ise çok az yer verildiğini belirlemiştir.

Türkiye’deki gençlerde yılanlara yönelik olarak daha önceki araştırmalarda (Prokop, Özel & Uşak 2009; Yörek 2009) tespit edilen olumsuz bakış açısı bu araştırmayla da kanıtlanmıştır. Değer yönelimlerinin küçük yaşlarda yerleştikleri (Schwartz, 1994) düşünülürse Türkiye’de özellikle ilköğretim ve okul öncesi dönemde çevre eğitiminin bu problemlerin çözümüne yönelik olarak yapılandırılması (Lindemann-Matthies, 2005) oldukça önemlidir.

Gençlerde bulunduğu tespit edilen bu değer yönelimlerinin onların biyolojik çeşitliliği korumalarında nasıl bir rol oynadığının araştırılması Türkiye’deki çevre eğitimi açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKLAR

- CBD- Convention on Biological Diversity (1992). Rio de Janeiro: World Conference on Sustainable Development.
- Dervişoğlu, S. (2007). *Biyolojik Çeşitliliğin Korunmasına Yönelik Eğitim İçin Öğrenme Ön Koşulları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dunlap, R. E., Van Liere, K. D., Mertig, A. G. & Jones, R. E. (2000). Measuring endorsement of the New Ecological Paradigm: A revised NEP scale. *Journal of Social Issues*, 56(3), 425-442.
- Gutierrez Karp, D. (1996). Values and their effect on pro-environmental behavior. *Environment and Behavior*, 28, 111-133.
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons, *Science*, 162, 1243-1248.
- Hunter, M. L. & Brehm, J. M. (2004). A Qualitative Examination of Value Orientations Toward Wildlife and Biodiversity by Rural Residents of the Intermountain Region. *Human Ecology Review*, 11 (1), 13-26.

- Kellert, S. 1996. *The Value of Life: Biological Diversity and Human Society*. Washington, DC: Island Press.
- Lindemann-Matthies, P. (2005). 'Loveable' mammals and 'lifeless' plants: How children's interests in common local organisms can be enhanced through observation of nature. *International Journal of Science Education* 27, 655–677.
- Mayer, J. (1996). Biodiversitätsforschung als Zukunftsdisziplin, *Berichte des Instituts für Didaktik der Biologie*, 5, 19-41.
- Mayring, P. (2000). *Qualitative Inhaltsanalyse. Grundlagen und Techniken*. 7. Aufl., Deutscher Studien Verlag, Weinheim, 135 s.
- Menzel, S. & Bögeholz, S. (2010). Values, Beliefs and Norms That Foster Chilean and German Pupils' Commitment to Protect Biodiversity. *International Journal of Environmental and Science Education*, 5(1), 31-49.
- Mittermeier, R. A., Robles Gil, P., Hoffmann, M., Pilgrim, J., Brooks, T., Mittermeier, C. G., Lamoreux, J. & da Fonseca, G. A. B. (2004). *Hotspots Revisited*. Mexico: CEMEX.
- Özdemir, C. (2010). *Türk Eğitim Sisteminde Biyolojik Çeşitlilik*. Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Prokop, P., Özel, M. & Uşak, M. (2009). Cross-Cultural Comparison of Student Attitudes toward Snakes. *Society and Animals*, 17 (3), 224-240.
- Schultz, W. P. , Shriver , C., Tabanico J. J. & Khazian, A., M. (2004). Implicit connections with nature. *Journal of Environmental Psychology*, 24 (1), 31-42.
- Schultz, W. P. & Zelezny, L. (1998). Values and proenvironmental behaviour. A five-county survey. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29, 540-558
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of Social Issues*, 50, 19-45.
- Stern, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, 56, 407- 424.
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G. A. & Kalof, L. (1999). A value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmentalism. *Research in Human Ecology*, 6, 81-97.
- Thompson, S., C. & Barton, M., A. (1994). Ecocentric and anthropocentric attitudes toward the environment. *Journal of Environmental Psychology*, 14 (2), 149-157.
- Tisdell, C. & Wilson, C. (2006). Information, wildlife valuation, conservation: Experiments and policy. *Contemporary Economic Policy*, 24, 144–159.
- UBSEP (2008). Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi Eylem Planı (online). www.bcs.org (28.11.2008).
- Yörek, N., Şahin, M. & Aydın, H. (2009). Are Animals 'More Alive' than Plants? Animistic-Anthropocentric Construction of Life Concept. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 5 (4), 369-378.
- Yörek, N. (2009). The Only Good Snake Is A Dead Snake: Secondary School Students' Attitudes Toward Snakes. *Biotechnology & Biotechnological Equipment*, 23 (2), 31-35.

Extended Abstract

Research showed that values play an important role in youths' commitment to protect biodiversity (Menzel & Bögeholz 2010; Dervişoğlu 2007). Values are ingrained at a young age and generally remain unchanged during the life of the individual. Individuals having different orientations show different tendencies towards environmental attitudes and behaviors. Values—through attitudes and beliefs—have indirect effects on environmentalist behaviors.

The purpose of this study was to determine the value orientation of Turkish youths with regard to living species and biodiversity. The study group consisted of students from Hacettepe University. Data were accumulated through the semi-structured interview method. The interview form was prepared by the researcher. First of all, for the purpose of determining the value orientations attached to living species, certain dilemmas related to plant and animal species were presented to the students, and they were asked to give an opinion. Here, as an animal species, especially insects which are living beings not having an attractive look or connection with people were chosen as subjects (Hunter & Brehm, 2004). Along with this, students were asked their “reasons for protecting living species” and deeper questions such as, “Do you think every living species could be protected?” and “What are the species that you definitely don't want to become extinct?” During the interview, the participants' reactions to different species (i.e. Anatolian leopard/Panthera pardus tulliana) were examined. At the end of the interview, they were asked to generally explain how biodiversity is important for them. Structuring content analysis was performed in data evaluation. For this procedure, categories were

constituted based on Kellert's value typology (Kellert, 1996) and data were analyzed in accordance with these categories.

As a result of the study, it was determined that students expressed dissimilar value orientations for living species. (Environmentalist, utilitarian, humanistic, ethic, religious, naturalistic, negativistic, esthetic, scientific, symbolic, dominionistic). In general, the most common are "environmentalist" or "utilitarian" value orientations. Students were also examined individually in terms of their value orientations towards living species. Except for the finding of expressions reflecting different simultaneous value orientations, generally results showed that one or two orientations are dominant. As a result of the intrapersonal analysis performed, three different student profiles were found in terms of dominant value orientations towards living species: anthropocentric environmentalist, utilitarian, environmentalist, naturalistic. The "Anthropocentric environmentalist" value orientation is dominant in most of the students. Although the students' reasons for protecting or caring for living species are mostly ecocentric, utilitarian value orientation is also distinctly present. To these students, living species are important for protection of the ecological balance and thus for the existence of human life. In two students the "utilitarian" value orientation towards living species was dominant. These students' rationales were predominantly related to the economic and usage value of living species and reflected a viewpoint emphasizing human superiority. Both students have "environmentalist" profiles. These students predominantly expressed both environmentalist and ethical value orientation. The importance of living species and biodiversity was considered here in terms of the relationships within the ecosystem and protection of the environment. In these students, either there was no utilitarian expression or there was little expression but not included within an environmentalist rationale. The study determined that in one student naturalist and humanitarian value orientations were dominant. This student saw humanity as integrated with nature. Living together with nature and other living species has become a fundamental viewpoint for this student. The student reasoned that living species must be protected because they are parts of nature. Communication with animals and compassion towards the living species were intensively expressed by this individual. The student expressed very little related to utilitarian and environmentalist value orientations.

As a consequence of the study, it was established that the environmentalist viewpoint, focusing on the benefits for humans, prevails among the university students. Similarly, Yörek et al. (2009) decided that the criteria of high school students for attaching importance to living things is related to their benefit or detriment to nature. However an anthropocentric viewpoint was imbedded in their subconscious. Taşkın (2009) stated that attitudes towards the environment are generally high in teenagers but mostly an anthropocentric viewpoint prevails with respect to the use of plants and animals for human benefit. When the value orientations are considered to stabilize in young peoples' worldview (Schwartz, 1994), the importance of environmental education shows itself especially during the preschool and primary education period. In this sense, Özdemir (2010) determined that the core value of biodiversity, unrelated to the humanitarian benefit, is mentioned slightly in Turkish elementary school textbooks. When the students' expressions related to utilitarian value orientations are examined, we note that they mostly talk about the importance of living species as raw materials for food and medicines. Commercial factors (i.e. acquiring leather, fur) leading to the extinction of living species is barely mentioned. This situation could be explained by the dominance of environmentalist value orientations among the students. Researching the role of these value orientations, which were determined to be found in youths, is very significant in terms of environmental education for the protection of biodiversity.